

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1973

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Κ. ΗΛΙΑ ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΜΙΧ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Κύριε Πρόεδρε,

Με συγκίνηση βαθεΐαν έκπληρῶ τὴν ἀνατεθεισάν εἰς ἐμὲ ἐντολήν νὰ ἐκθέσω τὰ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἐκλιπόντος συναδέλφου Ἰωάννου Σπυροπούλου.

Εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην τῆς Ἀκαδημίας ἀκούονται κατὰ καιροὺς λόγοι χαρμόσυνοι καὶ πανηγυρικοί, ὅταν, ἐν μέσῳ λάμπειως καὶ χαρᾶς, ἡ Ἀκαδημία ὑποδέχεται νέον αὐτῆς μέλος.

Ἡ μοῖρα ὁμῶς τῶν ἀνθρώπων ἀκολουθεῖ ἀπαθῆς τὴν πορείαν τῆς καὶ ἔρχεται ἢ ὥρα, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Ἴδρυμα τοῦτο μετὰ πόνου μνημονεύει τοὺς ἐν εἰρήρῃ ἀπελθόντας συναδέλφους.

Οἱ στέφανοι τῶν συγχρόνων χαρίζουν χαρὰν εἰς τοὺς ἐν ζωῇ τιμωμένους. Ἡ μετὰ θάνατον ὁμῶς διαμνημόνευσις καὶ ἔξαρχσις τοῦ ἔργου τῶν συμβολίζει τὴν διάρκειαν τῆς πνευματικῆς τῶν παρουσίας, τὸν συμβολισμόν δὲ τοῦτον ὑπηρετεῖ καὶ ἡ ἱερὰ παράδοσις τῆς Ἀκαδημίας, νὰ μνημονεύῃ τοὺς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἀπερχομένους, οἵονοι παρατείνουσα τὸν μετ' αὐτῶν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν δεσμόν τῶν περιλειπομένων.

Ὁ Ἰωάννης Σπυρόπουλος ἐγεννήθη εἰς τὸ Ναύπλιον τὸ 1896, ἐξεπατρίσθη ὁμῶς εὐθὺς ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ ἐξεπαιδεύθη ἔκτοτε εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου ὁ πατήρ του εἶχεν ἐμπορικὰς ἐπαγγελματικὰς ἀσχολίας.

Ὁ ἐκπατριsmὸς αὐτὸς παραδόξως ἔχει ἔμμεσον σχέσιν μὲ τοὺς κρατοῦντας παρ' ἡμῖν δημοσίους θεσμούς. Ὁ πατήρ τοῦ Ι. Σπυροπούλου ἦτο καθηγητὴς τῆς φιλολογίας, εἰς μίαν δὲ ἀλλαγὴν κυβερνήσεως, ἐπαύθη ἀπὸ τὴν θέσιν του, γενόμενος θῦμα τοῦ κρατοῦντος τότε συστήματος, τοῦ λεγομένου «συστήματος τῶν λαφύρων». Εἶναι γνωστὸν ὅτι, πρὸ τῆς καθιερώσεως τῆς μονιμότητος τῶν δημοσίων

ὕπαλλήλων ὑπὸ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, μεθ' ἐκάστην ἐκλογικὴν νίκην καὶ ἄλλοι γὴν κυβερνήσεως, πλεῖστοι ὑπάλληλοι ἐπαύοντο ἢ ἐταλαιπωροῦντο, ἐὰν δὲν ᾔσαν ἄρεστοὶ εἰς τοὺς νικητάς. Συνέβη νὰ ἔχω καὶ ἐγὼ πατέρα καθηγητὴν τῆς φιλολο- γίας καὶ μέσα εἰς τὰς παραστάσεις τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας περιλαμβάνεται καὶ αὐτὴ ἢ εἰκὼν τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς ἀνησυχίας, ἢ ὅποια κατεῖχε τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν ἐπομένην ἐκάστης ἀλλαγῆς κυβερνήσεως.

Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου Σπυροπούλου, ἀπογοητευθεὶς ἀπὸ τὴν ὑπαλληλικὴν σταδιοδρομίαν του, ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Αὐτὸ ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἐκπαιδευθῇ ὁ Ἰωάννης Σπυρόπουλος οὐχὶ εἰς σχολεῖα ἑλλη- νικά ἀλλ' εἰς σχολεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἰδίᾳ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλβετίας. Ἐλαβεν οὕτω μόρφωσιν Ἐδρωπαϊκὴν, δι' αὐτὸ καὶ ἐσκέπτετο καὶ συμπεριεφέρετο ἀνέτως ὡς πολίτης τῆς Ἐδρώπης. Τὸ θαυμάσιον ὅμως εἶναι ὅτι δὲν ὑστέρησε καὶ εἰς μόρφωσιν ἑλληνικὴν, διότι εἰς αὐτὴν εἶχε διδάσκαλον τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα, φιλόλογον ὡς εἶπον, ὁ ὁποῖος ἐπεδόθη μὲ στοργὴν καὶ εὐσυνειδησίαν εἰς τὴν ἑλλη- νικὴν μόρφωσίν του. Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς ἐξηγεῖ καὶ τὸ διατί ὁ Ἰωάννης Σπυρό- πουλος, ἀπομακρυνθεὶς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπὸ τὴν πατρίδα, συγγράφει ἐν τούτοις ἑλλη- νιστί, χειριζόμενος ἄριστα τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν.

Ἐξεπαιδεύθη λοιπὸν ὁ Σπυρόπουλος εἰς Ἀμβουργον ἐν ἀρχῇ, εἶτα εἰς γαλ- λικά καὶ ἰταλικά σχολεῖα, τέλος δὲ εἰς τὴν Ζυρίχην, ὅπου καὶ ἐσπούδασε τὰ νομικά. Ἀνηγορεύθη διδάκτωρ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας τὸ 1922 μὲ τὴν διατρι- βὴν του περὶ «ἀπελάσεως καὶ περιορισμοῦ ἐχθρικῶν ὑπηκόων». Τὸ 1927, εἰς ἡλι- κίαν 30 ἐτῶν περίπου, ὠνομάσθη ὑφηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Κιέλου, ὅπου ἤρχισε νὰ διδάσκη Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον καὶ Γενικὴν Θεωρίαν τοῦ Κρά- τους. Μετὰ ἐν ἔτος, τὸ 1928, διορίζεται τακτικὸς καθηγητῆς εἰς τὴν ἰδρυθεῖσαν τότε Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ ὅποιον ἐπληρῶθη τότε μὲ πολλὰς ἐξεχούσας προσωπικότητας, περιβληθὲν μὲ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ Ἔθνους, ὡς δεύτερον Πανεπιστήμιον τῆς χώρας. Μετὰ δεκαετίαν μετε- τέθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, διαδεχθεὶς τὸν ἀείμνηστον Σεφεριάδην, προώρως τότε ἀποχωρήσαντα, ἐδίδαξε δὲ ἐκεῖ μέχρι τοῦ 1959, ὅτε καὶ παρητήθη. Παρητήθη δὲ διότι, ἐκλεγείς ὑπὸ λαμπρὰς συνθήκας μέλος τοῦ Διαρκοῦς ἐν Χάγῃ Διεθνοῦς Δικαστηρίου, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ καὶ τὰ δύο ταῦτα ἀξιώματα.

Ἡ συγγραφικὴ προσφορὰ του ὑπῆρξε πλουσιωτάτη.

Συνέγραψε Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον, τὸ 1933, τοῦ ὁποῖου ἡ τετάρτη ἐκδο- σις ἐδημοσιεύθη τὸ 1954. Τοῦ ἰδίου συγγράμματος ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1933 ἐκδοσις εἰς τὴν γαλλικὴν. Συνέγραψεν ἐπίσης καὶ Ἰδιωτικὸν Διε-

θνές Δίκαιον και πλήθος εργασιῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, τὴν γαλλικὴν και τὴν γερμανικὴν, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρίθμησης θὰ κατελάμβανεν μέγαν χῶρον.

Γενικὸς χαρακτήρ τῶν εργασιῶν του εἶναι ἡ σαφήνεια και ἡ ἀκριβεία. Διάσημοι συγγραφεῖς ἐτόνισαν τὴν ἰκανότητά του νὰ ἀπλοποιῇ διὰ τοῦ ἔφους του τὰ πλέον σύνθετα νομικὰ προβλήματα. Ἀπορρίπτων πλήθος παλαιῶν ἀντιλήψεων και ἀντιρρήσεων, ἀναπλάττει τὰς ἐννοίας και δίδει νέους ὀρισμούς, οἱ ὅποιοι ἀφ' ἑαυτῶν ζωογονοῦν και ἀπλοποιοῦν τὰς ἐννοίας. Αὐτὰ ἔγραφον τότε οἱ κριταί, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐτονίσθη ἐπίσης μία ἄλλη ιδιότης τῆς ἐπιστημονικῆς του σκέψεως, ἡ ὁποία και δεσπάζει τῶν ἔργων του: Διελθὼν διὰ μέσου μακρᾶς καλλιιεργείας ὡς ἐπιστήμων, καταλήγει εἰς μίαν σχεδὸν φιλοσοφικὴν παραδοχὴν τῆς σχετικότητος πάσης ἀληθείας, τόσον εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ὅσον και εἰς τὴν νομικὴν. Μερικοὶ ἔδωσαν εἰς τὸν σχετικισμόν αὐτὸν τοῦ Σπυροπούλου τὴν ἐξήγησιν ὅτι, διαπνεόμενος ἀπὸ ἔντονον φιλελευθερισμόν, δεικνύει ἄκραν ἀνοχὴν ἔναντι τῶν θεωριῶν, τὰς ὁποίας διατυπώνουν οἱ ἄλλοι. Δι' αὐτὸ ἔγραψεν ἐπίσης εἰς ἐπιφανῆς κριτικὸς (ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου R. Redslob) ὅτι «συναντᾶ τις εἰς τὰ κείμενά του, μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀλλοτριῶν θεωριῶν, ἐν ἐπιεικῆς μειδιάμα νὰ συνοδεύη τὴν ἐδγενῆ και συγκαταβατικὴν κατὰ τινα τρόπον παρατήρησιν τοῦ Σπυροπούλου, ὅτι "ἡ ὀρθότης τῆς θεωρίας αὐτῆς ἐξαρθᾶται ἀπὸ τὴν ὀπτικὴν γωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ τοποθετηθῆ ὁ παρατηρητής...". Ἡ στάσις αὐτὴ τοῦ Σπυροπούλου, συνεχίζει ὁ κριτής, μᾶς ἐνθυμίζει τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦ Παρθενῶνος, ὁ ὁποῖος ἔδιδε μίαν ὀρισμένην κλίσιν εἰς μερικὸν κίονα τοῦ ναοῦ, μετὸν σκοπὸν νὰ δώσῃ εἰς τὸν παρατηρητὴν ἢ και εἰς τὴν ὀπτικὴν ἀπάτην τοῦ παρατηρητοῦ, τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς ἀμέμπτου γεωμετρικῆς ἀκριβείας...».

Ὁ σχετικισμὸς αὐτὸς παρακολουθεῖται φυσικῶς ἀπὸ μίαν ζηλευτὴν μέθοδον ἀποκρούσεως τῶν ἀλλοτριῶν θεωριῶν. Ὁ διάσημος Καθηγητὴς Sturpp τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φραγκφούρτης ἔγραψε σχετικῶς ὅτι «ὁ κ. Σπυροπούλος ἀποκρούει τὰς ἰδικὰς μου θεωρίας μετὰ ἕνα τόνον ὑψηλὸν και ἐδγενῆ, ὅστις και μόνος προσήκει εἰς ἕνα ἀληθῶς ἀντικειμενικὸν και σοφὸν ἐπιστήμονα. Ἀπὸ τὸν κ. Σπυροπούλον πρέπει πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας νὰ διδαχθοῦν τὸν ὀρθὸν τρόπον μετὸν ὁποῖον πρέπει νὰ καταπολεμῶμεν ἐπιστημονικῶς τὰς ἀντιθέτους μετὰ τὰς ἰδικὰς μας θεωρίας».

Και πράγματι, αὐτὸς ὁ ἥπιος τρόπος τῆς ἀνασκευῆς τῶν ἀντιθέτων θεωριῶν εἶναι ἀφενδὲς τεκμήριον τῆς ὀριμότητος ἐκείνης, ἡ ὁποία ἀποδιώκει τὸν φανατισμόν και τὴν μισαλλοδοξίαν και ὀδηγεῖ εἰς γνησίως φιλελευθέραν και ἐποικοδομητικὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν.

Ἐν τούτοις, τὸν σχετικισμόν αὐτὸν δὲν δύναται τις νὰ ἀντιπαρέλθῃ ἄνευ σχο-

λίον. Εἷς τοιοῦτος σχετικισμός, θεωρῶν ὡς σχετικὰς τὰς νομικὰς ἀληθείας, εἶναι ἐπὶ τέλους νοητὸς εἰς ἓνα χῶρον, ὡς εἶναι ὁ χῶρος τοῦ Διεθνοῦς Δημοσίου Δικαίου, ὅπου αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν κρατῶν διακυμαίνονται συνεχῶς καὶ διαφοροποιῶνται, ὅπου αἱ νομικαὶ ἔννοιαι, ἐν διαρκεῖ ἐξελιξέει εὐρισκόμεναι, ἐπηρεάζονται ἀναποφεύκτως ἀπὸ τὰς περιστάσεις, ὅπου τὸ φυσικὸν δίκαιον συνεχῶς ἀφομοιοῦται μὲ τὸ κείμενον δίκαιον, οἷονεὶ προσγειούμενον εἰς αὐτό, καὶ κατερχόμενον ἀπὸ τοὺς αἰθέρας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅπου, τέλος, καθὼς ἔχουν εἶπει, ἡ *lex lata* καὶ ἡ *lex ferenda* γειτνιαζοῦν ἀδιακόπως καὶ στενῶς καὶ ἐνίοτε συγχέονται πρὸς ἀλλήλας.

Αὐτὸς ὅμως ὁ σχετικισμός, συνυφασμένος μοιραίως μὲ ἓνα σκεπτικισμόν, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε ὀδηγεῖ καὶ εἰς τὴν ὀλιγοπιστίαν, εἶναι ἀποκρουστέος εἰς ἄλλους χώρους τοῦ Δικαίου. Εἰδικῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν Δημόσιον Δίκαιον, ἰδίᾳ εἰς τὸ Συνταγματικὸν καὶ τὸ Διοικητικὸν Δίκαιον, τοιαύτη σχετικὴ ἀντίληψις θὰ ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς διαπνεούσας τοὺς κλάδους τούτους τοῦ Δικαίου γενικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἔχουν οὐχὶ σχετικὴν ἀλλ' ἀπόλυτον ἀξίαν. Οὕτως ἔχει π. χ. διὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἐν γένει, ἢ διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος εἰς τὰς διοικητικὰς ἐνεργείας. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι, πρέπει νὰ εἶναι, ἀπόλυτοι. Ἐὰν εἰς αὐτὰς τὰς νομικὰς ἀρχὰς ἐδίδομεν ἔννοιαν σχετικὴν, θὰ ἦτο ὡς ἐὰν ἐδίδομεν ἔννοιαν σχετικὴν εἰς αὐτὰ τὰ θεμελιώδη δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς ἐὰν ἠρνούμεθα τὰς βάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ Δημοσίου Δικαίου. Καὶ τότε, δὲν θὰ παρεμορφώνοντο ἀπλῶς ὠρισμένα νομικὰ ἔννοιαι, ἀλλὰ θὰ διεστρεβλώνετο αὐτὸς οὗτος ὁ τρόπος ζωῆς, τὸν ὁποῖον αἱ ἀρχαὶ αὗται ἐξασφαλίζουν εἰς τοὺς ἐλευθέρους ἀνθρώπους. Ἐν τελευταίᾳ δὲ ἀναλύσει, ἀπὸ μίαν σχετικὴν περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων τοῦ Δημοσίου Δικαίου ἀντίληψιν, θὰ ὑπῆρχε κίνδυνος τελικῶς νὰ ἐπωφελοῦνται ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην των πρὸς τοὺς ἐλευθέρους θεσμούς.

Εἰς τὸν χῶρον ὅμως τοῦ Διεθνοῦς Δημοσίου Δικαίου, ὁ σχετικισμὸς τοῦ Σπυροπούλου εἶναι σεβαστός.

Ἀσχέτως ὅμως πρὸς τὸν σχετικισμόν τοῦτον, τὴν νομικὴν σκέψιν τοῦ Ἰωάννου Σπυροπούλου ἐχαρκτηρίζεν ἐν ἄλλο στοιχείῳ κατ' ἐξοχὴν πολῦτιμον διὰ πάντα νομικόν. Ἦτοι τὸ καθαρῶς ἀνθρώπινον ἢ ἠθικὸν στοιχείον.

Ἡ εἰσήγησις του ἐνώπιον τῆς Διαρκοῦς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, περὶ τοῦ θέματος τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιθέσεως καὶ τοῦ ἐπιτιθεμένου, ἀποτελεῖ ἐν κείμενον μνημειῶδες, μεστὸν ἀπὸ βαθείας νομικὰς ἐννοίας καὶ σκέψεις, ἔδωσε δὲ εἰς τὸν Ι. Σπυρόπουλον μίαν ὥραϊαν, ἀλλὰ καὶ βαρυσήμαντον εὐκαιρίαν. Ἀφοῦ διαπιστώνει τὴν ἔλλειψιν ὀρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιτιθεμένου, ὀρισμοῦ γενικῶς ἀποδεκτοῦ παρὰ πάντων τῶν κρατῶν, ἀκριβῶς διότι ὁ τοιοῦτος ἢ τοιοῦτος

δρισμός τοῦ ἐπιτιθεμένου ἄλλοτε συμφωνεῖ καὶ ἄλλοτε συγκρούεται πρὸς βασικὰ συμφέροντα τῶν διαφόρων κρατῶν καὶ τῶν συνασπισμῶν των, ἀφοῦ διαπιστώνει ὅτι καὶ ἡ προσφυγὴ εἰς τὰ κατ' ἔθιμα γενόμενα ἐκάστοτε δεκτὰ εἶναι ἐπισηφάλης καὶ ἄγονος, καταλήγει ὁ Σπυρόπουλος, εἰς τὸ νὰ προτείνῃ ἐν νέον κριτήριον διὰ τὸν ὄρισμόν τοῦ ἐπιτιθεμένου. «*As προσφύγωμεν, εἶπεν, εἰς τὴν φυσικὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιθέσεως. Ἄς ἐρωτήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ὄχι ὡς νομικοὶ ἀλλὰ ὡς ἄνθρωποι παρατηροῦντες γύρω μας τὸν κόσμον καὶ τὴν φύσιν: τί θεωροῦμεν ὡς ἐπίθεσιν; Τί θεωροῦμεν ὡς ἐπίθεσιν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν καὶ ἐν τῇ συνειδήσει μας; (Qui est l'agresseur selon notre coeur et notre conscience?)*»

Τὸ βῆμα αὐτὸ τοῦ Σπυροπούλου εἶναι μεγάλης σημασίας. Συχνὰ δὲν κάμνει ὁ νομικὸς αὐτὴν τὴν παραίνεσιν: νὰ «ἐρευνήσωμεν εἰς τὴν καρδίαν μας διὰ νὰ εὗρωμεν τὸ περιεχόμενον μιᾶς νομικῆς ἐννοίας». Ἡ καρδία δὲν καλεῖται συνήθως νὰ συνεργασθῇ εἰς τὴν μεθόδουσιν τῆς ἐργασίας τοῦ νομικοῦ. Χωρὶς λοιπὸν νὰ τὸν διατυπώσῃ ρητῶς, ἐφήρμοσεν ὁμοῦς ὁ Ι. Σπυρόπουλος ἐδῶ τὸν κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖον, ὁσάκις ὁ νομικὸς, ὁ δικαστὴς ἢ ὁ ἐρμηνευτὴς ἐν γένει τοῦ Δικαίου εὐρίσκειται ἐνώπιον ἀμηχανίας ἐρμηνευτικῆς ἢ ἀδιεξόδου κατὰ τὴν ἀναζήτησιν λύσεως, πρέπει νὰ προσφύγῃ, ὡς εἰς ὕστατον καὶ ἀσφαλὲς καταφύγιον, εἰς τὴν συνείδησίν του, εἰς τὸν ἄδυτον καὶ ἄβατον χώρον τῆς συνειδήσεώς του, διὰ νὰ εὗρῃ τὴν ὀρθὴν καὶ δικαίαν λύσιν. Πέραν ἀπὸ τὰ κείμενα καὶ πέραν ἀπὸ τὰς τεχνικὰς νομικὰς μεθόδους, ὑπάρχει εἰς πάντα ἄνθρωπον, ἰδίως ὁμοῦς εἰς τὸν νομικόν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν αἴσθημα τοῦ δικαίου, πὸν ἔχει ἐγκατασταθῆ ἀπὸ καταβολῆς μέσα εἰς τὴν συνείδησίν του. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορισθῇ τί εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου. Ἴσως εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν νομικῶν γνώσεων τοῦ ἐρμηνευτοῦ, τῆς ἐμπειρίας του ὡς κοινωνικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἄκρας διαισθήσεως περὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἠθικοῦ. Βεβαίως αὐτὸ τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου δὲν εἶναι πάντοτε ἀμέσως προσιτόν. Ἐνίοτε ὁ νομικὸς πρέπει νὰ ἐπιμένῃ πολὺ, διὰ νὰ τὸ ἀνεύρῃ. Ἡ προσπάθειά του ἐδῶ ἐνθυμίζει τὴν προσπάθειαν τὴν ὁποῖαν συνιστᾷ ὁ ποιητὴς Rilke εἰς τὰς περιφημους ἐκείνας «ἐπιστολάς του πρὸς ἕνα νέον ποιητὴν». «Ἐρώτησε τὴν συνείδησίν σου, ἔγραφεν, ποία εἶναι ἡ ἀληθινὴ κλίσις σου, εἰς τί πιστεύεις εἰλικρινῶς καὶ κατὰ βάθος; Καὶ πρόσεξε: Δὲν πρέπει νὰ ἀρκεσθῆς εἰς τὴν πρώτην ἀπάντησιν. Πιθανὸν νὰ εἶναι ἀπατηλὴ. Ἄναζητήση βαθύτερον, φθάσε εἰς τὸ ἄβατον τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐρώτησε ἀμειλίχτως τὸν ἑαυτὸν σου: ποία εἶναι ἡ ἀληθινὴ πίστις καὶ πεποίθησίς σου;». Πράγματι, ἐκεῖ, εἰς τὸ βάθος αὐτό, δὲν φθάνουν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐπηρεασμοί, ὁ φόβος, ὁ ὑπολογισμός, ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλη σκοπιμότης. Ἐκεῖ εἶναι ὁ χώρος τῆς γυμνῆς ἀληθείας. Καθὼς εἰς τὰ βάθη τῶν ὠκεανῶν δὲν φθάνουν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἐπικρατεῖ αἰώνιον ψῦχος καὶ σιωπὴ.

Εἰς αὐτὰ τὰ ἄχραντα βάθη τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως εὐρίσκεται τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου. Εἶναι, καθὼς ἔλεγεν ὁ Maurice Hauviou, ὁ ἰδρυτῆς τῆς θεωρίας τῆς Institution, ἡ ἔμφυτος εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἰκανότης, νὰ διακρίνη, ὡς ἐξ ἐνστίκτου, τὸ δίκαιον ἀπὸ τὸ ἄδικον !

Ἄλλὰ ἡ προσφυγὴ αὕτη εἰς τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου δὲν εἶναι διαδικασία ἀπλῶς ψυχολογική. Εἶναι καὶ διαδικασία νομικὴ ὑπὸ τὴν ὑψηλοτέραν ἔννοιαν. Ἦδη ὁ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ συνάδελφος κ. Κωνσταντῖνος Τσάτσος ἔχει τονίσει ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἔχει ἐξηγήσει, διατὶ ἡ κατ' αἶσθημα ἐρμηνεία τοῦ δικαίου δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ λογικὴ ἐρμηνεία τοῦ δικαίου, ἰσταμένη ἐπὶ ἀνωτάτου ἐπιπέδου.

Ὅταν λοιπὸν ὁ I. Σπυρόπουλος ἀνεζήτει μέσα εἰς τὴν καρδίαν καὶ εἰ, τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιθέσεως, μιᾶς ἐννοίας νομικῆς, δὲν ἔπρατε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀναζητῇ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου ὡς τελικὸν ὁδηγὸν τῆς ἐργασίας τοῦ νομικοῦ. Καὶ εἶναι ἡ πρότασίς του ἐκεῖνη μία μεγάλη προσφορὰ εἰς τὸν ἀτελεύτητον ἀγῶνα τῶν νομικῶν, νὰ ἀναζητητοῦν τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν διὰ μέσου τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ διὰ μέσου τῶν ἐξωτερικῶν ἀντιξοοτήτων καὶ δυσχερειῶν.

Παραλλήλως πρὸς τὴν βαρυσήμαντον θεωρητικὴν συμβολὴν του εἰς τὴν ἐπισημν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ὁ I. Σπυρόπουλος διέπρεψεν ἐξόχως εἰς τὴν διεθνή π ρ ᾱ ξ ι ν, μετέχων συνεχῶς εἰς διεθνεῖς συγκεντρώσεις καὶ ἐπιτροπὰς διεθνῶν ὀργανισμῶν. Ἡ συμμετοχὴ του δὲν ἦτο τυπικὴ ἢ κατὰ περίστασιν, ἀλλὰ ἦτο συμμετοχὴ οὐσιαστικὴ, συνεισφέρουσα πάντοτε εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν διεθνῶν σχέσεων καὶ εἰς τὴν ἀέναον προσπάθειαν ἐπιλύσεως φλεγόντων διεθνῶν ζητημάτων. Θὰ ἔλεγε τις ὅτι ἦτο μία ἀπὸ τὰς πλέον γνωρίμους φυσιογνωμίας εἰς τὰς διεθνεῖς αἰθούσας, εἰς τὰς ὁποίας παρευρίσκετο, ἡ δὲ γνώμη του ἐβάρυνε πάντοτε καὶ ὑπελογίζετο σοβαρῶς

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, δὲν ἠμπορεῖ νὰ μὴ σημειώσῃ κανεὶς τὸ ἐξαιρετικὸν αὐτὸ φαινόμενον τῆς ἀενάου ἐπιδράσεως τὴν ὁποίαν ἡ θεωρία ἀσκει ἐπὶ τῆς πρακτικῆς καί, τἀνάπαλιν, ἡ πρακτικὴ ἐπὶ τῆς θεωρίας. Κάτοχος τῆς θεωρίας τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ὁ Σπυρόπουλος ἐβοήθει διὰ τοῦ νομικοῦ ἐξοπλισμοῦ του τὰς διεθνεῖς συνελεύσεις εἰς τὸ νὰ λαμβάνουν ἀποφάσεις ἐμπνευσμένας καὶ ἐπηρεαζομένας ἀπὸ τὰς περὶ τῶν διεθνῶν νομίμων θεωρίας, τὰς διδασκομένας ἀπὸ καθέδρας. Ἀντιστρόφως δέ, ἀναστρεφόμενος συνεχῶς τοὺς εἰς τὰς διεθνεῖς συγκεντρώσεις ἀντιπροσώπους τῶν διαφόρων κρατῶν καὶ ἀκούων τὰς γνώμας των, παρακολουθῶν τὰς συζητήσεις καὶ τὰς διασταυρουμένας πολιτικὰς ἀπόψεις, καθὼς καὶ τὰς ζωηρὰς μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων παρατάξεων πολιτικὰς διαμάχας, ἔθετε τὰς θεωρίας του κατ' ἀνάγ-

κην ὑπὸ τὴν βάσανον τῆς πρακτικῆς. Ὑπὸ τὴν δοκιμασίαν δὲ ταύτην τῆς πρακτικῆς αἱ θεωρίαι του ἐσφουρηλατοῦντο καὶ ἀνεπτύσσοντο ὅλον ἐν πλησιέστεραι πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἴσως μάλιστα, δύναμαι νὰ εἰκάσω ὅτι αὐτὴ ἡ συνεχῆς ἐπαφὴ μὲ τὴν πρᾶξιν καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀδιακόπου προβολῆς πολιτικῶν ἀντιλήψεων ἐντόνως συγκρονομένων, καὶ πᾶν ἄλλο ἢ συμβαλλουσῶν εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν νομικῶν ἐνοιῶν, συνετέλεσεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νομικοῦ ἐκείνου σχετικισμοῦ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀειμνήστου νομοδιδασκάλου, τοῦ σχετικισμοῦ ἐκείνου διὰ τὸν ὁποῖον ὠμιλήσαμεν ἤδη.

* * *

Σταθμὸς εἰς τὴν διεθνή σταδιοδρομίαν του ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογή του ὡς μέλους τοῦ ἐν Χάγῃ Διεθνοῦς Δικαστηρίου (*Cour Internationale de justice*), τὸ 1959. Ἦτο ὁ πρῶτος Ἕλλην ὁ ὁποῖος ἐτιμῆθη μὲ τὸ ἀξίωμα αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπιζητήσει εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ὁ πολὺς Νικόλαος Πολίτης, μὴ ἐπιτυχὼν ὁμως τοῦτο, διὰ λόγους πολιτικούς, ἀσχέτους πρὸς τὴν μεγάλην ἀξίαν του. Ὑπερίσχυσε τότε ὁ Σπυρόπουλος ἰσχυροτάτων ἀντιπάλων, ὡς ἦτο ὁ Ἴταλὸς Morelli, μετέπειτα μέλος καὶ Πρόεδρος τοῦ Δικαστηρίου τούτου.

* * *

Μετὰ πάθους εἰργάζετο εἰς τὴν Μόνιμον Διεθνή Ἐπιτροπὴν Διεθνοῦς Δικαίου, ἡ ὁποία ἠσχολεῖτο, κατὰ τὸ ἄρθρον 13 τοῦ Χάρτου τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, εἰς τὴν κωδικοποίησιν καὶ τὴν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου. Εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν αὐτήν, μίαν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Ο.Η.Ε., εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν Χάρτην, ἐκλέγονται «προσωπικότητες ἀνεγνωρισμένης ἀρμοδιότητος εἰς τὸ Διεθνὲς Δίκαιον», ὁ Σπυρόπουλος ἐξελέγη τὸ 1948, ἐπανεξελέγετο δὲ συνεχῶς μέχρι τοῦ 1959, ὅτε ἐξελέγη μέλος τοῦ Διεθνοῦς Δικαστηρίου.

Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ὁ Σπυρόπουλος ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν προδρόμων τῆς διεθνοῦς ἀναγνώρισεως τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἀλλ' ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια. Πράγματι, εἰς τὴν μονογραφίαν του ὑπὸ τὸν τίτλον «*L'individu en droit international*» (Τὸ ἄτομον ἐν τῷ Διεθνῇ Δικαίῳ), ἐκδοθεῖσαν ἐν Παρισίοις τὸ 1928, ἀφοῦ ἐξετάσει μετὰ βαθείας ἐμβριθείας τὴν θέσιν ἐν γένει τοῦ ἀτόμου ὡς ὑποκειμένου δικαιωμάτων τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ἐρευνᾷ τὸ θέμα τῆς προστασίας τῶν ἀτόμων κατὰ τὸ Διεθνὲς Δίκαιον, προστασίας ἡ ὁποία ἐνίοτε δύναται νὰ παρέχεται ὑπὸ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου εἰς τὸ ἄτομον, ἔτι καὶ ἐναντίον τοῦ Κράτους εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει. Συνοψίζονται δὲ αἱ ἰδέαι του εἰς τὰς ἐξῆς φράσεις: «Ἡ ἀποστολὴ τῆς γενεᾶς μας συνίσταται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διεθνοῦς ἐννόμου τάξεως, συμφώνως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου. . . Ἡ διεθνὴς ἀναγνώρισις

τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν δικαιωμάτων τούτων ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ἐμφανίζεται ὡς αἴτημα, τοῦ ὁποίου τὴν πραγματοποίησιν ὀφείλουν νὰ ἀξιώσωσιν οἱ λαοὶ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον...». Καὶ συνεχίζει, προσεγγίζων περισσότερον τὸ θέμα, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς διαδικαστικὰς του ἀπόψεις, ὡς ἐξῆς: «Πρέπει τὰ κράτη νὰ ἀναλάβουν, διὰ διεθνοῦς συμφωνίας, τὴν νομικὴν ὑποχρέωσιν, νὰ διακηρύξουν ὡς ἀπαρᾶ βίαστα ὠρισμένα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, σαφῶς καθοριζόμενα καὶ ἀριθμηόμενα. Πρέπει ἐπίσης νὰ συσταθοῦν δικαστήρια, ἐνώπιον τῶν ὁποίων οἱ ἰδιῶται νὰ δύνανται νὰ προσφεύγουν διὰ τὴν προστασίαν των». Δὲν παραγνωρίζει τὰς δυσχερείας ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν διεθνῶν δικαιοδοσιῶν πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς δικαιοδοσίας τῶν Κρατῶν. Δι' αὐτό, λέγει: «Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ θεσπισθῆ διαδικασία, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὁ προσφεύγων ἰδιώτης θὰ ὤφειλε νὰ ἐξαντλήσῃ τὰ ἐνώπιον τῶν ἐγκωρίων δικαιοδοσιῶν θεσπιζόμενα ἔνδικα μέσα, διὰ νὰ προσφύγῃ κατόπιν εἰς τὸ Διεθνὲς Δικαστήριον. Ἴσως ὅμως τὸ Διεθνὲς αὐτὸ Δικαστήριον διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων θὰ ἠδύνατο νὰ θεσπισθῆ ὡς δικαστήριον πρῶτον καὶ τελευταίου βαθμοῦ (πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ παρεῖχε περισσότερον ἔντονον προστασίαν)».

«Υπάρχουν βεβαίως, ἀκόμη, ἐπιλέγει ὁ Ἰωάννης Σπυρόπουλος, μεγάλα ἀντιστάσεις. Αἰωνόβιοι παραδόσεις ἀποκρύπτουν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀληθείας στοιχειώδεις καὶ βασικὰς. Σκεπτόμεθα ἐνίοτε, καθὼς λέγουν, μὲ τὴν νοστροπίαν μὲ τὴν ὁποίαν ἐσκέπτοντο κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου... Ἀλλὰ αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐπιβάλουν, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ ἐπιβάλουν κάποτε, τὰς ἀναγκαίας μεταβολὰς... Ἄς εὐχηθῶμεν μόνον καὶ ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι αἱ συνδυασμέναι προσπάθειαι τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, πού διαπνέονται ἀπὸ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις, θὰ ἐπισπεύσουν τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον, ὁ ἄνθρωπος, θὰ ἴδῃ νὰ τοῦ ἐξασφαλίζεται μέσα εἰς τὴν διεθνή ἔννομον τάξιν ἡ θέσις ἢ πραγματικὴ, ἢ ὁποία ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν σημερινὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀνθρωπότητος».

Τὸ κήρυγμα τοῦτο, ἐκφερόμενον ἐν ἔτει 1928, ἦτο ἀληθῶς πρωτοπορειακὸν καί, ὅπως ὄλαι αἱ γνήσιαι ἐμπνεύσεις, εἶχε στοιχεῖον προφητικόν. Θ' ἀπετέλεσε δὲ μεγάλην προσωπικὴν ἱκανοποίησιν διὰ τὸν Σπυρόπουλον τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρότασις του ἐκεῖνη ἐδέησε νὰ πραγματοποιηθῆ μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη, ἦτοι τὸ 1950, διὰ τῆς συναρθεῖσης ἐν Ρώμῃ συμβάσεως περὶ προστασίας τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

* * *

Ὡς ἄνθρωπος ἦτο καλοπροαίρετος, ἐπιζητῶν πάντοτε μὲ εἰλικρίνειαν τὸ

ὄρθον καὶ τὸ δίκαιον καὶ πιστεύων εἰς τὸν ἀγνὸν μόχθον διὰ τὴν πρόδοον. Πᾶν ὅ,τι ἀπέκτησε, τὸ ἀπέκτησε μὲ ἐργασίαν, μὲ μόχθον καὶ μὲ ἀγῶνα. Φιλάλληλος καὶ κοινωνικός, ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸ περιβάλλον του καὶ συνεδύαξε τὴν σοβαρότητα μὲ τὴν ἀγάπην διὰ τὴν ζωὴν, τὴν εὐδιαθεσίαν μὲ τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν κατανόησιν διὰ τοὺς συνανθρώπους του. Κατ' ἐξοχὴν εὐγενῆς φύσις, ἡσχολεῖτο ἐρασιτεχνικῶς μὲ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην μάλιστα τόσον ἐπιτυχῶς ὥστε ἡ προσωπογραφία τοῦ πατρὸς του, τὴν ὁποίαν εἶχε φιλοτεχνήσει, ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων ὡς ἔργον δοκίμου ζωγράφου.

Τέλος, ὡς ἄρτιος πνευματικὸς ἄνθρωπος, εἶχε καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ χιοῦμορ, τὸ ὅποιον καθίστα πάντοτε εὐχάριστον τὴν συναναστροφὴν του. Διαπρεπῆς ξένος συναδέλφος του ἔλεγεν: *Avec M. Spiropoulos, la vie n' est jamais ennuyeuse* ("Ὅταν εἶσαι μαζί μὲ τὸν κ. Σπυρόπουλον, ποτὲ ἡ ζωὴ δὲν θὰ σοῦ φανῇ ἀνιαρά).

* * *

Ἄλλὰ ἔχομεν ἤδη ἀρτίας πηγὰς διὰ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἔδιδεν ἡ προσωπικότης του εἰς τοὺς συναδέλφους του.

"Ὅταν ἐξελέγη εἰσηγητὴς ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιτιθεμένου (θέματος, ὡς εἶπομεν, φλέγοντος καὶ εὐρισκομένου εἰς τὸ πλεονευραλγικὸν σημεῖον τοῦ ἐνδιαφέροντος ὄλων τῶν κρατῶν), αἱ προτάσεις καὶ αἱ συνηγορίαι διὰ τὴν ἐκλογὴν του ἀπετέλεσαν ἀληθεῖς ὕμνους διὰ τὰς ἰκανότητας καὶ τὰς ἀρετάς του. Ἀπὸ τὰς προτάσεις αὐτὰς σταχυολογοῦμεν μερικὰς κρίσεις:

«Νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει θέμα νὰ παρουσιάσω τὸν κ. Σπυρόπουλον, εἶπεν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας. *On ne presente pas M. Spiropoulos!* Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους νομικοὺς ποὺ ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ἐὰν μεταξὺ ἡμῶν ὑπῆρχε κάποιος ποὺ νὰ μὴ τὸν γνωρίζῃ, θὰ ἔπρεπε αὐτὸν νὰ τὸν στείλωμεν ὀπίσω εἰς τὰ θρανία τῆς Νομικῆς Σχολῆς».

«Ἐγνώριζον τὸν κ. Σπυρόπουλον, εἶπεν ἄλλος, ἐγνώριζον τὴν παγκόσμιον φήμην του. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶχον φαντασθῆ, εἶναι ἡ δύναμις τῆς διαλεκτικῆς του, τὴν ὁποίαν ἔτυχε καὶ ἐγὼ νὰ ὑποστῶ, καὶ δὴ πρὸς ζημίαν μου [ἐννοῶν ὅτι εἶχεν ἠττηθῆ εἰς διαλεκτικὰς μάχας μετὰ τοῦ Σπυροπούλου]. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, συνεχίζει ὁ ὁμιλητής, εἶναι εἰς ἐκ τῶν καλυτέρων κληρονόμων τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Ἐχει τὸ τάλαντον νὰ πείθῃ καὶ νὰ σὲ κάμνῃ νὰ ἀναγνωρίζῃς εὐχαρίστως ὅτι ἐπέισθης».

Τέλος, ἐδόθη τότε εὐκαιρία νὰ ἐξαρθῆ εἰς τὸ διεθνὲς ἐκεῖνο ἀκροατήριον, ἡ ἰδιαίτερα ἀρετὴ τοῦ Σπυροπούλου, ἥτοι ἡ ἀντικειμενικότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτῆρος του:

— Ὑπάρχει καὶ εἰδικὸς λόγος ἐπιβάλλον τὴν ἐκλογὴν του, εἶπον οἱ ὁμιληταί. Εἶναι μία θέσις, εἶπον, πὸν ἀπαιτεῖ ἀπόλυτον ἀντικειμενικότητα, ἐν τῷ μέσῳ τῶν συγκρονημένων ἀπόψεων καὶ συμφερόντων. Λοιπὸν, ὁ κ. Σπυρόπουλος διαθέτει ὡς προσωπικὴν του ἀθθεντίαν αὐτὴν τὴν ἀντικειμενικότητα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, προσέθεσαν, εἶναι εἰς Μέγας Εὐπατριδῆς (*un Grand Seigneur*), ὁ ὁποῖος διαθέτει μίαν πολυτέλειαν δυσχερεστάτην διὰ τὴν ἐποχὴν μας : τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος !

Θὰ τελειώσω, λοιπὸν, τὴν ἐπιμνημόσυνον αὐτὴν ὁμιλίαν μου, μὲ αὐτὸ τὸ ἐγκώμιον : Ἡ ἀρετὴ τῆς ἀνεξαρτησίας, πολύτιμος διὰ κάθε ἄνθρωπον, εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἀρετῶν διὰ τὸν δικαστὴν καὶ διὰ τὸν νομικὸν ἐν γένει. Ἄνευ ἀνεξαρτησίας εἰς τὸν χαρακτῆρα, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὄχι μόνον δικαστικὴ κρίσις δικαία, ἀλλ' οὐδεμία ἐν γένει ὀρθὴ κρίσις καὶ ἀπόφασις ἐπὶ οἰουδήποτε ζητήματος. Ἄς εἶναι λοιπὸν καὶ διὰ τὸν ἀείμνηστον συνάδελφόν μας ὁ ὕστατος οὗτος ἔπαινος :

Ἐπιμνημόσυνον ὁ Μέγας Εὐπατριδῆς (*le Grand Seigneur*), ὡς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος.

Εἶναι πολὺν δύσκολον νὰ εὐρεθῇ ἔπαινος περισσότερον σημαντικὸς δι' οἰουδήποτε ἄνθρωπον, ἰδίως ὅμως δι' ἓνα μύστην τῆς ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου καὶ λειτουργὸν τῆς διεθνoῦς δικαιοσύνης !